

NIEUWE LEDEN

Mej. R. v. Kleef, C.I/2 Jacob Obrechtstraat 92, Amsterdam (Z).

A. Disch, p.a. Fam. Stribos, Nassaulaan 7, Weert.

J. C. Sennef, Paulus Potterstraat 17 bis A.

E. Janssen, Orleansplein 7, Maastricht.

Mej. R. M. A. Steegmans, Postbus 25, Heer.

Zr M. Felicitas, Brusselseweg 150, Maastricht.

VERSLAGEN
VAN DE MAANDVERGADERINGEN

te Maastricht, op woensdag 5 januari 1966

Na het uitspreken van goede wensen b.g.v. de jaarwisseling maakt de voorzitter bekend dat als opvolger van Dr. van Nieuwenhoven aan het Natuurhistorisch Museum is benoemd mej. R. A. van Wesssem.

Br. Virgilius schenkt een aantal *Hymenoptera* voor de collectie van het museum, door hem in 1965 gevangen. De heer Mommers maakt aanmerking op het verslag van de vergadering van 1 december te Maastricht. De aanvulling die hij had willen geven op de onvolprezen Avifauna van Hens staat er nu juist niet in. In Friedrich „Naturgeschichte der deutschen Vögel“ wordt over het cirkelen of dwarrelen van kraanvogels het volgende gemeld: „Hoe hoog de trekkende kraanvogels soms vliegen is moeilijk te bepalen, daar ze vaak nog op grote hoogte over de Brocken heentrekken, die zelf meer dan 1000 m hoog is. Op zulke hoogte brengt niets ze in de war. Als ze echter lager vliegen brengt een opvallende verschijning ze uit hun vlucht. Ze omcirkelen dan zo'n plek verscheidene malen onder veel lawaai en trekken dan pas verder. Zo zagen Bechstein en Vater Brehm (de laatste nog als kind) boven het brandende dorp Ernströda in Thüringen een troep trekkende kraanvogels lange tijd boven de vlammen cirkelen, terwijl ze met luid geschreeuw het roepen der arbeiders, het gejammer der slachtoffers, het gelcei van het vee en het gekraak der instortende huizen overstemden. Aan de nachtelijke hemel leken ze wel een geestenschaar.”

De heer Stevens heeft een waarneming van een pestvogel te Maastricht: op 3 december deed een mannetje zich te goed aan de rode bessen van Gelderse roos langs de Jekerweg. Dr. van Nieuwenhoven nam een rode wouw, *Milvus milvus*, waar op 1 januari 1966 in het reservaat Savelsbos nabij Moerslag. Het dier vloog laag tussen de bomen van het bos, en zwenkte snel toen hij de menselijke bezoekers waarnam. Daarbij was zijn diep gevorkte staart duidelijk te zien. De bewaker Vluggen zag in december twee maal een wouw boven Libeek. Op 6 januari werd het dier opnieuw gezien door de heer Stevens. Het betreft hier dus zeker een geval van overwintering. In de winter van 1945/1946 overwinterde een rode wouw in het Maasdal nabij Oost-Eijsden. Ook in de volgende winters werd het dier toen geregeld in de populieren rondom het kasteel Oost gesignaleerd.

Dr. Montagne toont de jonge aalscholver, waarover in het verslag van Heerlen van 8 dec. werd geschreven. Het dier is opgezet en aan de museumcollectie toegevoegd. Op verzoek van de heer Bouchoms deelt de heer W. M. Felder enige bijzonderheden mee over de vondst van een schedel van een mens, begin dec., in een blinde mijngang in het opgravingsgebied te Ryckholt. De onderkaak ontbrak. Het betrof dus mogelijk een schedelbegravenis. De schedel behoort tot het kortschedelige type, zoals de Cro-Magnon mens. De „mijnwerkers“ waren langschedelig. De vondst bevindt zich in Groningen voor onderzoek.

De heer Kemp heeft vogelwaarnemingen:

Op 20-9-1965 zag hij bij een waterplas ten Z.W. van Weert 1 Kluut (*Recurvirostra avosetta*) en 1 Zilverplevier (*Pluvialis squatarola*).

De eerste Stormmeeuw (*Larus canus*) van het najaar van 1965 nam hij waar op 4 dec. boven de Maas bij Heugem-Maastricht en wel een exemplaar in onvolwassen kled.

Op een waterplas langs de Maas bij Neerharen (B.) zwommen op 5 dec. 7 zaagbekken. Gezien de scherp afgetekende witte keelvlek en gelet op zijn waarneming van 24 nov., moet hij aannemen, dat het Grote zaagbekken (*Mergus merganser*) betrof.

Op 11 dec. verbleven op een grindgat bij Oost-Eijsden 2 mann. Kuifeend (*Aythya fuligula*), ca. 10 mann. Tafeleend (*Aythya ferina*) en 1 wijfje Nonnetje (*Mergus albellus*).

Op 18 nov. vloog een prachtig helder groen gekleurde vogel met wat helder blauw (in de staart?) en donkerder (paars?) aan de kop over de Maas van Neerharen (B.) naar Itteren. Zeer vermoedelijk betrof het hier een of andere parkiet. Dit is tenminste het 4e geval van ontsnapte parkietachtige vogels, dat hij zich gedurende ongeveer 8 jaren herinnert.

De heer Mommers zag in één jaar twee grote parkieten in zijn tuin te Heer. **Zr. Cristilla** vertelde dat in de tuin rondom het klooster te Caberg drie weken lang dagelijks een Alexander parkiet te zien is geweest. Het dier kwam zich te goed doen aan peertjes, die het zelf uit de boom plukte. **Dr. van Nieuwenhoven** herinnert aan het bonte boertje dat in de jaren 1963/1964 de hele winter heeft rondgezworven in de tuinen van het Jekerdal. Dit dier had vaste adressen waar het werd gevoerd, vooral met pinda's en zonnepitten. Het plukte zelf ook kersappeltjes uit de bomen.

Aan de hand van het in 1965 verschenen boek: „Préhistoire de l'art occidental” van **André Leroi-Gourhan**, professor aan de Sorbonne, spreekt de voorzitter over de nieuwe inzichten in de prehistorische kunst. „In dit boek worden hoofdzakelijk besproken de wandschilderingen in de grotten van Zuid-Frankrijk en Noord-Spanje, de Franco-Cantabrische kunst. Deze schilderijen zijn gemaakt door mensen uit het IJstijdvak, en wel door de mens van Cro-Magnon, de *Homo sapiens fossilis*, in het Laat-Paleolithicum. De dieren, die hier afgebeeld zijn, kwamen vroeger ook in onze streken voor. Zelfs de Saiga of Steppenantilope, waarvan in de grotten maar één afbeelding is gevonden, nl. in de grot Les Combarelles (Dordogne), is nog niet lang geleden toegevoegd aan de lijst van zoogdieren uit het Pleistocene van Nederland (Natuurhistorisch Maandblad 26 augustus 1964).

Eerst iets over de geschiedenis van de ontdekking. In 1879 maakte de *Santoula* bekend, dat zich in de grot van Altamira (N. Spanje) op de zoldering prachtige schilderijen bevonden, die gemaakt moesten zijn door mensen uit het IJstijdvak, wier artefacten reeds lang bekend waren. De kunst uit de IJstijd was ontdekt, maar de wetenschappelijke wereld twijfelde aan de echtheid. Op het congres voor anthropologie en praehistorische ar-

chaologie, dat in 1880 te Lissabon gehouden werd, werden de schilderijen van Altamira voor vervalsingen verklaard. De ijstijdmens zou tot dergelijke kunstprestaties niet in staat zijn geweest. Spoedig geraakten de schilderijen in vergetelheid, maar na de ontdekking van de schilderijen en graveringen in de grot La Mouthe in Dordogne (1895) en de grot van Marsoulas in de Hautes Pyrenées (1896) moest zelfs de grootste tegenstander van de echtheid der schilderijen, **Cartailhac**, zijn ongelijk bekennen in zijn beroemde retractie: „Mea culpa d'un sceptique”.

Toen begonnen de onderzoekingen van **abbé Henri Breuil**, **L. Capitan** en **D. Peyrony** (1901). Meer dan een halve eeuw zal **abbé Breuil** de leiding hebben van het prehistorisch onderzoek. De recente onderzoekers, die tot de nieuwe inzichten zijn gekomen, hebben voortgebouwd op het werk van hun voorgangers. In het voorwoord van het hier te bespreken boek zegt **Leroi-Gourhan**, dat bij al zijn onderzoekingen **abbé Breuil** — in zijn werken — zijn gids is geweest en dat hij meer aan hem te danken heeft dan uit het boek zal blijken. **Abbé Breuil** is gestorven in 1961, voordat de eerste publicaties over de nieuwe visie op de ijstijdkunst verschenen waren.

De schilderijen in de Frans-Cantabrische grotten zijn op de rotswanden aangebracht, die, al naar het gebied, uit verschillende kalksoorten bestaan, slechts in enkele uitzonderingsgevallen uit andere gesteenten. Deze schilderijen bereikten hun hoogtepunt in de laatste kultuurperiode van het Oudstenentijdperk, het Magdalénien, in de grotten van Altamira (Spanje) en van Lascaux, „la chapelle sixtine de la préhistoire”.

Voor alles bestaat deze kunst uit voorstellingen van dieren: paarden, bizon, runderen, herten en steenbokken, minder rendieren, enkele rhinocerossen, beren en leeuwen.

Een beetje verloren in deze dierenverzameling en bijna onmerkbaar op het eerste gezicht: de mens, man en vrouw, ofwel volledig uitgebeeld ofwel herleid tot de uitwendige geslachtsorganen. Tenslotte vele abstracte tekens in allerlei vormen: accolades, rechthoeken, driehoeken, prikkeldraadlijnen, rijen stokjes of punten. Men noemt ze — naar **abbé Breuil** — sleutelvormige, dakvormige, schildvormige tekens.

Voor al de tekens maken de indruk geheel wilkeurig en lukraak te zijn aangebracht.

Twee vragen: Hoe oud zijn de schilderijen en wat betekenen ze?

1. De ouden d o m. De oudste schilderijen vindt men niet op de wanden der grotten, maar op rotsblokken, o.a. bij La Ferrassie. Deze werden door abbé Breuil gedateerd 40.000 jaar v. C. Het koolstof-14 onderzoek heeft aan het licht gebracht, dat ze 10.000 jaar jonger waren, maar Breuil had gelijk: ze waren de oudste. De grotschilderingen liggen tussen 25.000 en 10.000 jaar v. C.

Abbé Breuil heeft voor de ouderdom der schilderijen een systeem van chronologie ontworpen, dat men kan vinden in het voorwoord van zijn groot werk: „Quatre cents siècles d'art pariétal” (1952). Het was een vrij ingewikkeld systeem, dat echter goed sloot en nog door recente onderzoekers wordt gevolgd. Leroi-Gourhan is het echter niet eens met dit systeem en heeft een eigen systeem, waarvan hij echter zelf zegt, dat dit met enige souplesse moet worden benaderd. Maar, zegt hij, hoe belangrijk de chronologie ook is, dit is op het ogenblik niet het voornaamste. Het voornaamste is de betekenis van de schilderijen te achterhalen. Met welk doel heeft de jager van het Laat-Paleolithicum — het was toen uitsluitend een jagersvolk — geschilderd in de grotten, die niet bewoond zijn geweest en soms niet bewoond konden worden, zoals de grot Les Combarelles (Dord.)? Het antwoord op deze vraag moeten ons de schilderijen zelf geven.

2. De betekenis. De pioniers van het onderzoek, dus de prehistorici van de vorige eeuw, zagen in de schilderijen het werk van echte kunstenaars. Het was gewoon grote kunst, die verder geen verklaring nodig had. Deze theorie van „l'art pour l'art” heeft zich niet lang kunnen handhaven, want men ontdekte steeds meer grotten, die bijna niet toegankelijk waren en bovendien vaak zeer vochtig, en men kon toch moeilijk aannemen, dat de kunstenaar juist deze grotten had uitgezocht, om te voldoen aan zijn artistieke aandrang. Men ging dus zoeken naar andere interpretaties.

De voorstellingen van gewonde of met pijlen doorboorde dieren leidden tot een magische interpretatie, die men ook ging toepassen op de niet gewonde dieren, die verreweg het grootste

aantal vormden: „door het dier in zijn afbeelding vast te leggen kreeg men het ook in het vrije jachtgebied in zijn macht”. Bovendien zouden de dakvormen, die over sommige dieren getekend staan en enigszins op hutten gelijken, magische voorstellingen van valstrikken zijn. In de later ontdekte zware paarden van Lascaux, die men beschouwde als drachtige merries, zag men een magie van de voortplanting. Abbé Breuil was voorstander van de magische interpretatie: het zijn artistieke uitingen met een magische bedoeling.

Ongetwijfeld kan men aan deze interpretatie een grond van waarheid niet onzeggen. Dat geeft Prof. Leroi volmondig toe, maar hij vraagt zich af, of dit de enige interpretatie is, of liever gezegd, is dit de volledige interpretatie.

De voorstanders van de magische interpretatie hebben de muurschilderingen te analytisch bekeken, d.w.z. zij hebben elk dier apart behandeld, soms een combinatie van twee of een enkele keer een kleine groep, zoals de zwemmende herten van Lascaux, maar nooit hebben zij alle dieren van één paneel in hun samenhang bekeken. De eerste, die brak met deze onsamenhangende visie op de kunst der prehistorie, was Mevr. L a m i n g - E m p e r a i r e, in het begin van de vijftiger jaren. De studie van de figuratie in de grot van Lascaux leerde haar, dat de versiering van de zijgang en die van de hoofdbeuk eigenlijk hetzelfde thema herhaalden: in het midden een paard en een rund, aan de uiteinden herten en steenbokken, als complement in beide gevallen een bizon. Zij deelde haar bevinding mee aan Prof. Leroi en toen besloten beiden, de studie van de samenhang door te zetten, maar onafhankelijk van elkaar. Mevr. Laming heeft slechts twee grotten bestudeerd, prof. Leroi 66 van de 85 grotten in Z.W. Frankrijk en N. Spanje. In elke grot werd een volledige inventaris opgemaakt van alle schilderijen, niet meer van de afzonderlijke figuren, maar van gehele wanden. De resultaten overtroffen alle verwachtingen. In alle grotten bestaat het centrale thema van de versiering uit de koppeling van twee diersoorten, meestal een paard-bizon of paard-rund. Dit thema wordt in dezelfde grot meermalen herhaald, onveranderlijk in de hoofdelementen, maar met een rijke verscheidenheid in het detail. Van de begeleidende dieren, rechts en links, heeft ieder zijn vaste

plaats. Als men aldus de diervoorstellingen, de plaats, die ze bekleden, en de orde, waarin zij zich tegenover elkaar verhouden, beschouwt, moet men tot de conclusie komen, dat men te doen heeft met een structurele eenheid, een eenheid aan het licht gebracht door een eenvoudig statistisch onderzoek. Dezelfde structuur vindt men terug in 68 van de 85 thans bekende grotten. Dit kan geen toeval zijn.

En nu de tekens. Ook deze hebben hun vaste plaats en ook daarin een structurele eenheid.

De ontdekking van de eenheid van compositie zowel van de dieren als van de tekens is het belangrijkste resultaat van de onderzoekingen van het laatste decennium, een geheel nieuw inzicht in de kunst van de prehistorie. Dit is geen nieuwe hypothese, maar het resultaat van een rigoreus-wetenschappelijk onderzoek. Aan de fundamentele eenheid van de laat-paleolithische kunst zijn de prehistorici van voor dit decennium voorbijgegaan. Zij hebben te analytisch gewerkt. Zij hebben door de vele bomen het bos niet gezien.

Deze eenheid van compositie veronderstelt een ordenende gedachte, een vooropgestelde bedoeling. De bedoeling van de paleolithische kunstenaar, daar zijn allen het wel over eens, is ongetwijfeld een godsdienstige geweest. Daarom spreken de Duitsers steeds van de „sakrale Kunst” en noemt Prof. Leroi elke grot „un Sanctuaire”, maar het is nu nog te prematuur, om te zeggen, welke de godsdienstige gedachte is, die aan de schilderijen ten grondslag ligt.

Een enkele gedachte kan men er wel uithalen, maar dan begeeft men zich, althans voorlopig nog, op het vlak van de hypothese. Prof. Leroi ziet in de abstracte tekens figuren, die afgeleid zijn van de uitwendige geslachtsorganen, en wel twee series, een mannelijke en een vrouwelijke, dus twee complementaire series, die hij verbindt aan de mogelijk twee complementaire series in de dierenafbeeldingen. Is deze interpretatie juist, dan heeft de kunstenaar van het paleolithicum willen uitbeelden de natuurlijke ordening van de levende wereld. Is dan het algemene thema de vruchtbaarheid, een belangrijk element in de godsdiensten van de primitieve volkeren? Nieuwe inzichten brengen nieuwe problemen!”

De vergadering begeeft zich daarna naar de filmzaal, waar een film gedraaid wordt van de Shell over het opsporen en vinden van fossielen.

te Heerlen op woensdag 9 januari 1966

Na de gebruikelijke nieuwjaarswensen vestigde Dr. Dijkstra de aandacht op het feit dat in de maand februari te Heerlen twee vergaderingen gehouden zullen worden. Men raadplege de aankondiging van de maandvergaderingen in dit nummer van het maandblad. Daarna liet hij een bloeiend exemplaar zien van *Helleborus atrorubens*, afkomstig uit Oostenrijk, welke soort tot de Ranunculaceae behoort. Deze familie telt talrijke geslachten, maar ook soorten, die allerlei merkwaardigheden in hun bouw vertonen. Enkele voorbeelden zijn de boterbloemen, waarvan veel soorten op het land groeien, terwijl andere in het water leven en een totaal andere bladbouw bezitten. Verder het speenkruid dat knolletjes bezit in zijn bladoksels en aan zijn wortels. Bij andere vertegenwoordigers zien de kelkbladen er als kroonbladen uit, terwijl deze laatste afwijkend van vorm zijn. Bij de ridderspoor zijn de kelkbladen niet groen, maar rood, blauw of wit, het bovenste kelkblad draagt een spoor en hierin zitten één of twee kroonblaadjes, die omgevormd zijn tot sporen. Ook de akelei heeft gekleurde kelkbladen ieder van een spoor voorzien. De zwarte giftbes heeft maar één vruchtbeginsel, wat zeer gering is voor deze familie en deze verandert tijdens rijping in een bes. Verder behoren hiertoe klimmende soorten zoals *Clematis*. Dit lijstje zou nog veel uitgebreider kunnen worden. Wat *Helleborus* betreft, bekende soorten zijn *H. niger*, waarvan een kweekvorm de kerstroos is, *H. foetidus*, stinkend nieskruid, beide soorten komen in België voor en wel op het kalkhoudende Devoon in de omgeving van de Ourthe, waar we beide soorten gevonden hebben tijdens een excursie van ons Genootschap. Bij *H. atrorubens* zijn de kelkbladen groot en rood van kleur, bij *H. niger* eveneens groot maar wit of rose. Men zou ze voor kroonbladen verslijten, deze laatste zijn klein en omgevormd tot nektarbekers. Na de bloei vallen de kelkbladen niet af, maar kleuren zich groen, waardoor ze meedoen met de koolzuurassimilatie en de vrucht helpen voeden. *H. foetidus* heeft groene kelkbladen met een bruinrode rand, ook deze vallen

na de bloei niet af. Naar aanleiding van de vroege bloei informeerde de heer **Koelman** of er ook verschil in bloeitijd bestaat tussen soorten die tot hetzelfde geslacht behoren. Dit is inderdaad het geval, om zich tot de boterbloemen te beperken, de kruipende boterbloem bloeit enkele dagen later dan de scherpe boterbloem. Dit zijn gegevens ontleend aan een jarenlang onderzoek van talrijke medewerkers van het K.N.M.I. afd. Fenologie.

Daarna vroeg mej. **Janssen** het woord. Tijdens de jaarvergadering van ons Genootschap werd een brief voorgelezen van mej. **Blankert**, waarin deze om inlichtingen verzocht van de activiteiten van het Comité voor vogelbescherming uit het Natuurhist. Genootschap. **Dr. Dijkstra** antwoordde hierop, dat dit comité slechts uit enkele mensen bestaat welke ook lid zijn van ons genootschap, waarmee verder geen enkele binding bestaat. De naam van dit comité is dus niet erg juist gekozen en leidt gemakkelijk tot vergissingen en verkeerde conclusies. Wat de werkzaamheden van dit comité betreft heeft het, indien zijn informatie juist zijn, zich vroeger beziggehouden met wintervoeding van vogels, maar heeft zijn activiteiten op dit gebied aan anderen overgedragen. Ook het verzorgen van nestkastjes wordt nu door anderen verricht.

Vervolgens vroeg de heer **Sterken** naar de oorzaak van de grote vissterfte in de Weltervijver. Mogelijk is dit veroorzaakt door de aanhoudende regen, waardoor rioolwater in de vijver terecht gekomen is. **Dr. van Nieuwenhoven** wees erop dat tengevolge van een massale uitbreiding van micro-organismen er een gebrek aan zuurstof op kan treden, waardoor vissen sterven. Een dergelijke uitbreiding van micro-organismen kan ook weer ontstaan zijn door verontreiniging van het water, indien deze gunstig werkt voor de groei van deze.

Daarna geeft de heer **Bult** een verslag over een licht gekleurde buizerd die in de buurt van Ubachtberg in een klem gevangen was. Onder vogelliefhebbers heerste aanvankelijk de vrees dat het de witte buizerd betrof, die daar ieder jaar overwintert. Dit bleek gelukkig niet het geval te zijn. Vervolgens gaf hij een lijstje van vogelwaarnemingen en vertoonde tenslotte een groot aantal zeer fraaie dia's van planten en landschappen.

VOGELWAARNEMINGEN

Klapekster			
8-I-1966	Ospelerpeel	de Veen	2 ex.
Frater			
9-I-1966	Stevensweert		2 ex.
Kemphaan			
8-I-1966	Stevensweert		30 ex.
Middelste Zaagbek			
8-I-1966	Stevensweert		2 ♀ ♀
Witgatje			
9-I-1966	Hopel		2 ex.
Beflijster			
14-XII-1965	Limbriers	Lemmens	7 ex.
15-XII-1965	Limbriers	Lemmens	4 ex.
Kleine Wilde Zwaan			
12-XII-1965	Stevensweert		14 ex.
8-I-1966	Leeuwen		17 ex.
9-I-1966	Stevensweert		6 ex.
Knobbelzwaan			
9-I-1966	Stevensweert		8 ex.
Rietgans			
8-I-1966	Leeuwen		54 ex.
Grote mantelmeeuw			
8-I-1966	Leeuwen		4 ex.
9-I-1966	Stevensweert		1 ex.
Blauwe kiekendief			
9-I-1966	Stevensweert		1 ♀

IJSGROT (EISHÖHLE) BIJ ROTH
(NABIJ GEROLSTEIN) IN DE EIFEL

door P. J. FELDER

Naar aanleiding van enige mededelingen in het Natuurhistorisch Maandblad, jaarg. 1937, pag. 160-107 en pag. 133-134, over ijsgroten, waarin ook sprake is van de ijsgrot te Roth, hebben wij de afgelopen zomer een bezoek aan deze grot gebracht. Vooral omdat er in de mededelingen gesproken werd over meerdere hypothesen betreffende de ijsvorming in groten, heeft dit punt onze belangstelling gehad.

Wij menen er goed aan te doen een beschrijving van de grot te geven omdat er in de mededelingen enige vragen open bleven en ook onjuistheden in voorkomen. Verder hopen wij dat door deze beschrijving een voor onze streken zo zeldzaam natuurverschijnsel iets begrijpelijker wordt voor volgende bezoekers.

Alvorens over te gaan tot de beschrijving willen wij gaarne voor hen die de oude jaargang van het Maandblad missen enige punten uit de mededelingen aanhalen.

Pater **Schmitz** zei hier o.a. „Onder ijs-